

Н. М. Краус

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ТА КРИТЕРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті узагальнено теоретичні аспекти розуміння інституціоналізації інноваційної економіки. Досліджено такі економічні категорії, як економічна трансформація, реінституціоналізація інноваційної економіки та деінституціоналізація інноваційної економіки. Розкрито поняття інституціоналізації інноваційної економіки за допомогою її критеріїв, серед котрих є запропоновані автором (універсалізм/партикуляризм, організований скептицизм та актуальність, сучасність). З'ясовано, що рушійними силами інноваційної діяльності, творчі здібності та рутини, формальні й неформальні інститути. Через відсутність ефективного інституціонального забезпечення інноваційної сфери закони та настанови починають часом діяти не в автоматичному режимі, як належить формальним інститутам, а залежно від наявності в зацікавлених осіб достатніх ресурсів, щоб продукувати інновації в економіці. Доведено, що структурні зрушення виступають інструментом формування структури інноваційної економіки, тому важливо їх дещо оптимізувати. Встановлено, що теоретико-методологічне обґрунтування структурної трансформації національної економіки в напрямі інноваційно-орієнтованої економіки має стати основою вибору стратегії її розвитку, формування інноваційної політики під впливом системної і комплексної модернізації економіки сьогодні.

Ключові слова: інституціоналізація, інноваційна економіка, економічна трансформація, структурні зміни.

Рис. 2. Табл. 3. Літ. 30.

Н. Н. Краус

ПОНЯТИЙНЫЙ АППАРАТ И КРИТЕРИИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ СТРУКТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

В статье обобщены теоретические аспекты понимания институционализации инновационной экономики. Исследованы такие экономические категории, как экономическая трансформация, реинституционализация инновационной экономики и деинституционализация инновационной экономики. Раскрыто понятие институционализации инновационной экономики с помощью ее критериев, среди которых есть предложенные автором (универсализм/партикуляризм, организованный скептицизм и актуальность, современность). Выяснено, что движущими силами институционализации инновационной экономики являются ценностные отношения, возникающие при инновационной деятельности, творческие способности и рутини, формальные и неформальные институты. Из-за отсутствия эффективного институционального обеспечения инновационной сферы законы и установки порой начинают действовать не в автоматическом режиме, как надлежит формальным институтам, а в зависимости от наличия у заинтересованных лиц достаточных ресурсов, чтобы производить инновации в экономике. Доказано, что структурные сдвиги выступают инструментом формирования структуры инновационной экономики, поэтому важно их несколько оптимизировать. Установлено, что теоретико-методологическое обоснование структурной трансформации национальной экономики в направлении инновационно-ориентированной экономики должно стать основой выбора стратегии ее развития, формирования инновационной политики под влиянием системной и комплексной модернизации экономики настоящего.

Ключевые слова: институционализация, инновационная экономика, экономическая трансформация, структурные изменения.

© Краус Н. М., 2015

Nataliia Kraus

**DEFINITIONS AND CRITERIA OF INSTITUTIONALIZATION
OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE CONTEXT
OF STRUCTURAL TRANSFORMATION**

Theoretical aspects of understanding the institutionalization of innovative economy are summarized in the article. Economic categories such as “economic transformation”, “reinstitutionalization of innovative economy” and “deinstitutionalization of innovative economy” are investigated. Institutionalization of innovative economy is exposed by means of the criteria among which are proposed: universalism-particularism, organized skepticism and relevance/modernity. It is found that the driving forces of institutionalization of innovative economy are valuable relationships that occur during the innovation activity, creative ability and routine, formal and informal institutions. The lack of effective institutional support of innovative sphere leads to the state, where sometimes laws and recommendations don't operate automatically, as it should be for formal institutions, but depend on availability of resources of interested persons to produce innovations in the economy. It is proved that structural changes are the tool of structure formation of an innovative economy and it is important to ensure certain optimality in their implementation. Theoretical and methodological rationale directions of structural transformation of the national economy towards innovative-oriented economy should be the basis of its development strategy selection, formation of innovative policy under the influence of systemic and comprehensive modernization of current economy.

Keywords: institutionalization, innovative economy, economic transformation, structural changes.

JEL classification: B50, B52.

Україна переживає важкий етап суспільної трансформації, який до того ж ускладнений подіями відстоювання й формування державності, проведення масштабних, глибинних економічних реформ. Її зміст полягає в системних змінах у всіх сферах суспільного життя, й передусім у економічній, де вона набирає форми економічної трансформації. В методологічному й теоретичному контексті проблема економічної трансформації зазнала відчутних змін унаслідок нищівної критики та наукових дискусій. Сьогодні дедалі більша увага приділяється неекономічним вимірам такої трансформації та її аспектам на кшталт етичних, моральних, духовних, культурних, соціальних, політичних. Тоді як у межах “мейнстріму” вона традиційно розглядалася як явище одномірне й суто економічне.

На зміну традиційному універсальному детерміністсько-лінійному баченню суспільної трансформації прийшли нові уявлення про неї, котрі довели необхідність і можливість розгляду економічних трансформацій у контексті універсальної самоорганізованої еволюції людства, як однієї з визначальних форм суспільного розвитку, що існує поряд із іншими формами. Перехід до інноваційної моделі розвитку є сучасним, свідомим вибором України. Цього вимагає й глобалізаційний процес, у котрому задіяні всі країни світу. Останнім часом опубліковано цілу низку наукових праць і досліджень, у т. ч. вищим керівництвом держави, де порушується питання необхідності переходу на шлях структурних змін інноваційного характеру.

Комплексне дослідження інституціонального забезпечення інноваційної економіки частково представлено в працях Ж.-Е. Лейна та С. Ерссона,

Дж. Майєра і Б. Роуана [1, 2]. Найбільш значущими дослідженнями проблематики інституціональної структури й положень інституціональної еволюційної теорії є наукові праці таких визначних учених, як Д. Норт, Е. Панеб'янка, Б. Пітерс, С. Хантінгтон [3—6]. Із вивченням загальних аспектів структурної перебудови в перехідних економіках та питань реформування інституційної структури економіки пов'язані імена П. Канапухіна, Г. Клейнера, В. Ягодкіної [7—9].

У сфері інституціональної теорії науковці створюють інституціональні моделі з урахуванням економічних умов і особливостей, характерних для пострадянських країн. Так, у працях А. Авілова, А. Гриценка, Т. Гайдай, Н. Гражевської, І. Гришиної, С. Єрохіна, О. Івашини, С. Івашиної, Є. Іващенко, О. Катигробової, Ю. Коваленко, В. Ліпова, Ю. Лопатинського, В. Неділько, В. Решетило, А. Ткача, В. Тарасевича, А. Шастітко [10—30] та ін., на основі застосування міждисциплінарного підходу, здійснено науковий пошук геополітичних, історичних, етнічних, морально-психологічних і культурних чинників інституціональних перетворень вітчизняної економіки. Разом із тим чимало проблем інституціоналізації інноваційної економіки в контексті структурної економічної трансформації залишаються недостатньо розкритими.

Метою статті є дослідження таких економічних категорій, як інституціоналізація інноваційної економіки, економічна трансформація, реінституціоналізація інноваційної економіки та деінституціоналізація інноваційної економіки; розкриття критеріїв інституціоналізації інноваційної економіки та обґрунтування доцільності інституціоналізації при формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України в парадигмі глобального розвитку; з'ясування ключових рушійних сил інституціоналізації інноваційної економіки в контексті структурної економічної трансформації.

Існують різноманітні точки зору на розуміння економічної трансформації. Найцікавішими, на наш погляд, є ті з них, що трактуються крізь призму інституціоналізму, оскільки суспільні трансформації мають інституціональний і універсальний характер [28; 29]. Зміст категорії “економічна трансформація” та її розуміння у вузькому й широкому значенні наведено в табл. 1.

Слід звернути увагу на те, що згідно з еволюційною теорією економічна трансформація спрямована на вивчення особливостей економіки, котра прогресує технологічно та ґрунтується на технологічній революції. Зміна технологій є не просто динамічним, а й нерівномірним процесом, адже інноваторам заздалегідь не відомо, якою буде реальна потреба в новій техніці, технологіях або продуктах, та потребує значної концентрації ресурсів нагромадження, соціальних перетворень, удосконалення організаційних і управлінських структур, сприяє зміні офіційних статусів, традицій та інших інститутів, зменшенню трансакційних витрат, подоланню соціальної інерції. І хоча технологічну еволюцію слід визнати основним чинником і підґрунтям економічної

трансформації, інституціональна теорія залишає велике місце для нетехнологічних інституціональних чинників економічних трансформацій. Досвід останніх доводить стратегічну важливість інституціональних чинників, їхню визначальну роль навіть порівняно з макроекономічними чинниками та заходами макроекономічної політики. Ці заходи можуть бути цілком ефективними в певні відрізки часу, однак окремі позитивні результати не завжди забезпечують реальну трансформацію економічної системи [17, с. 311].

Таблиця 1. Вузьке й широке трактування категорії “економічна трансформація”

Автор, джерело	Визначення категорії
Н. Гражевська — з позиції еволюційної й революційної форм розвитку економіки (див.: Гражевська Н. І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорії соціально-економічної динаміки / Н. І. Гражевська // Економічна теорія. — 2007. — № 4. — С. 23, 24)	У широкому розумінні її можна розглядати як узагальнену форму розвитку економічних систем, пов’язану з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем зі стійкого до нестійкого стану й навпаки. У межах цього підходу еволюція трактується як поступовий процес накопичення кількісних і якісних змін параметрів системи (збільшення її ентропії та нестійкості)
Т. Гайдай — із позиції інституціонального й еволюційного підходу у дослідженні інверсійного типу системної трансформації / Т. В. Гайдай // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. — 2009. — Вып. 37-1. — С. 89)	Складний багаторівневий і багатоаспектний процес, котрий можна структурувати за глибиною, інтенсивністю, характером, спрямованістю, охопленням елементів системи. Він перебуває під впливом циклічної та хвильової динаміки й навіть інверсійних процесів, що характеризують повторення певних періодів, фаз, навіть типів господарських укладів. Інверсійний характер економічної трансформації зумовлений інверсією інституціонального розвитку, за якого спостерігається зворотна послідовність перетворень, повернення “віджитих” інституціональних форм
І. Гришина — з позиції інституціональної теорії (див.: Гришина И. А. Институциональные аспекты исследования переходной экономики / И. А. Гришина // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. Выпуск 103-3. — 2006. — С. 17)	Сукупність декількох паралельних і різноспрямованих процесів. У загальних рисах логіку економічної трансформації можна охарактеризувати таким чином: вихідний пункт — прошарок старого інституціонального каркасу; захисна реакція суспільства — заповнення інституціонального вакууму різноманітними моделями неформальної взаємодії
С. Івашина та О. Івашина — соціально-інституціональний аспект економічної трансформації (див.: Івашина С. Ю. Соціально-інституціональні аспекти економічної трансформації / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина // Проблеми економіки. — 2014. — № 2. — С. 313)	Складний, нелінійний, біфуркаційний процес виникнення, розвитку та зміцнення соціальних інститутів, адекватних самоорганізаційних механізмів сучасного суспільства. Глибина й швидкість проведення економічної трансформації залежать від складності, фрактальності й цілісності економічної, соціальної та інституціональної систем, від ефективності механізмів самоорганізації суспільства, ролі людини в сучасних соціально-економічних процесах. У ході економічної трансформації має змінюватися все суспільство, всі його системи й підсистеми, а насамперед люди

Не буде помилкою вважати, що процес економічної трансформації визначається загальним трендом економічного розвитку, за якого не виключено рух у напрямку векторності/безвекторності. Відповідно, постає питання щодо необхідності глобального переходу від природно-історичного (котрий ґрунтується на прогресивно-послідовних способах заміщення одних інституціональних структур іншими, їх детермінованості та субординованості) до соціокультурного (пов’язаного зі співіснуванням самостійних і непорівнянних інституцій) типу розвитку. А. Грищенко тлумачить вказані трансформації як перехід від відтворювального, дискреційного, еволюційно-революційного до

континуального, процесуального, інноваційного розвитку. Останнє припускає співіснування провідних технологічних і соціальних інституцій, котрі постійно змінюються та втілюють інституціональну динаміку, з традиційними, консервативними інституціями, які необов'язково мають зникнути [11, с. 73, 74].

Структурна трансформація економіки виступає відправним механізмом її адаптації до середовища функціонування та спрямування на задоволення суспільних потреб і забезпечення економічного зростання. Діагностика структурних трансформацій економіки України в розрізі її основних видів засвідчує наявність істотних диспропорцій. Цей факт ставить під загрозу можливість досягнення нею цілей паритетної інтеграції у світове господарство та реалізацію стратегічних національних інтересів.

Оскільки структурні зрушення є інструментом формування структури інноваційної економіки, важливо їх дещо оптимізувати, а саме знайти “золоту середину” між темпами економічного зростання та напрямками, пріоритетами соціального розвитку й соціально-економічного прогресу. Отже, теоретико-методологічне обґрунтування структурної трансформації національної економіки в напрямі інноваційно-орієнтованої економіки, яке не лише пояснюватиме причини змін, а й дасть змогу коригувати їх із позицій ефективності та оптимальності структурних зрушень у економіці на основі врахування внутрішніх і зовнішніх детермінант, повинне стати основою вибору стратегії її розвитку, формування інноваційної політики під впливом системної й комплексної модернізації економіки.

Варто згадати, що трансформаційні процеси в економіці України 1994—1999 рр. були пов'язані з частковим відтворенням третього технологічного укладу, спрямованого на випереджальний розвиток залізничного транспорту, галузей машинобудівного комплексу та чорної металургії, а також четвертого технологічного укладу, націленого на стрімкий розвиток органічної хімії, виробництва полімерних матеріалів, поширення автоперевезень та активне споживання нафтопродуктів [15, с. 52]. Результатами цього періоду стала практично повна заміна інститутів планової економіки на ринкові, поступове перетворення економіки на постіндустріальну, характерними рисами котрої є перехід до нового технологічного способу виробництва та нового типу економічного зростання, гуманізація й соціалізація економіки, поява різних форм власності та економічних укладів, посилення інтеграційних процесів [15, с. 49].

Період глобальних трансформаційних зрушень, умовно обмежуваний науковцями 2000—2010 рр. [15, с. 52], пов'язують із формуванням адаптованої до світового ринку національної економіки, що самоорганізовується поступовим розвитком мікроелектроніки, повсюдного поширення телекомунікацій, систем автоматизації, комп'ютеризації та роботизації виробництва, інтенсивного споживання природного газу.

Світовий досвід і дослідження останніх років свідчать, що нині знання за важливістю стають у один ряд із традиційними факторами, такими як праця та капітал. Здобуття нових знань і освоєння сучасних технологій, їх ефективне застосування в соціально-економічному розвитку великою мірою визначають роль і місце країни у світовому співтоваристві, рівень життя населення та національної безпеки.

Держава, не здатна нарощувати свій науково-технічний потенціал і адаптувати його до конкуренції, що характерна для світового ринку, приречена або на всеохоплюючу залежність, або на поглинання економіками розвинутих країн [24, с. 13]. Саме тому під час інституціоналізації інноваційної економіки потрібно максимально використовувати наявні інтелектуальні й матеріальні ресурси країни, створити ефективну й потужну інноваційну систему та адаптувати її до складних процесів глобальної інтеграції.

Та що ж таке інституціоналізація? У науковій літературі є доволі багато думок і підходів щодо трактування цієї категорії. Найґрунтовніші й найважливіші з них, на нашу думку, наведені в табл. 2. Групування здійснено в межах спільних ознак і принципів розуміння поняття “інституціоналізація”.

На основі порівняльного аналізу змісту категорії “інституціоналізація” із зазначенням їхніх спільних принципів і ознак відповідно до розуміння інституту можемо з упевненістю стверджувати, що інноваційну економіку потрібно розглядати з позиції саме інституціоналізму. Адже саме цей процес є найширшим та пронизує всю вертикаль економічних відносин, від нанорівня до глобального. З огляду на наведені тлумачення можна зробити висновок, що інституціоналізацію також слід розглядати як створення структур, котрі цілеспрямовано займаються проблемами формування відповідних правил, регламентів, схем взаємодії, механізмів оцінки й контролю.

Звертають на себе увагу й наукові дослідження та роздуми Ю. Коваленко. Вона наполягає на обов'язковому розмежуванні трьох різних категорій: “інституціалізація”, “інституалізація” та “інституціоналізація”, наголошуючи, що їх вживання залежить від розуміння власне інституту. Ю. Коваленко вивчає інституціалізацію та розглядає її як “системоутворюючий чинник становлення секторів вітчизняної економіки”, виходячи з того, що “саме інституції є основою діяльності і поведінки та не створюються за один день” [21, с. 210].

Ґрунтовне пояснення двох інших категорій знаходимо у В. Ягодкіної. Інституалізацією вона називає процес створення нових і вдосконалення вже діючих організацій, установ або інших організаційних утворень [9, с. 10]. За її словами інституалізація забезпечує впорядкування на міждержавному (міжурядовому й неурядовому) рівні [9, с. 11]. На думку В. Ягодкіної, категорії “інституалізація” та “інституціоналізація” відрізняються рівнем економічно-правових відносин: перша здійснюється виключно в рамках другої.

Таблиця 2. Визначення економічної категорії “інституціоналізація”

Розуміння інституту	Автор, джерело	Визначення категорії
<p>Як правило, звичка й поведінка</p>	<p>Великий тлумачний словник сучасної української мови (див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпіль: ВТФ “Перун”, 2007. — С. 499).</p> <p>Тлумачний словник із соціології (див.: Толковий словарь по социологии. — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sociology_dictionary.academic.ru/3766)</p>	<p>Процес розвитку стійких і формальних зразків поведінки людини, що складають інститут.</p> <p>Утворення сталих зразків соціальної взаємодії, котра базується на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах. Також це правове й організаційне закріплення поведінки, що склалася в суспільстві, та утворення інституту</p>
<p>Як норма та правило</p>	<p>Ж.-Е. Лейн і С. Ерссон — кризь призму інфраструктурної політики (див.: Lane J.-E. The New Institutional Politics: Performance and Outcomes / J.-E. Lane, S. Ersson. — London: N. Y.: Routledge, 2000. — 300 p.).</p> <p>Є. Івашченко та О. Шкуренко — кризь призму інституціональних особливостей інфраструктури інноваційного ринку (див.: Івашченко Є. О. Інституціональні особливості інфраструктури інноваційного ринку / Є. О. Івашченко, О. В. Шкуренко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18374/1/24-ivashchenko-40-42.pdf. — С. 41, 42).</p> <p>Дж. Майер і Б. Роуана — кризь призму інституціональної організації (див.: Meyer J. W. Institutionalized Organization: Formal Structure as Myth and Ceremony / J. W. Meyer, B. Rowan // The New Institutionalism in Organizational Analysis / W. W. Powell, P. J. DiMaggio (eds.). — Chicago: London: The University of Chicago Press, 1991. — 42 p.).</p> <p>А. Ткач — інституційний аспект ринкової трансформації (див.: Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: монографія / А. А. Ткач: НАН України, Об’єдн. ін-т економіки. — К., 2005. — С. 126)</p>	<p>Процес, завдяки якому правила або норми виконуються, приймаються як санкції в тій чи іншій мірі за їх порушення, визначаються легітимною групою, що має до них відношення.</p> <p>Відображає перетворення соціальних намірів на норму та формування засад економічної взаємодії шляхом їх упровадження за допомогою владних інститутів на основі засобів правового, економічного й політичного регулювання. Охоплюючи управління інноваційною сферою з економічної, організаційної, нормативної, технологічної та соціокультурної позиції, інституціоналізація сприяє створенню комплексної системи розвитку економіки на якісно новому рівні та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку.</p> <p>Процес, за допомогою якого соціальні процеси, зобов’язання або обставини набувають статусу, що подібний правилу, в суспільній свідомості.</p>
<p>Як організація, установа</p>	<p>Ю. Лопатинський — із позиції національної економіки кризь призму інституціоналізму (див.: Лопатинський Ю. М. Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю. М. Лопатинський // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. — 2006. — Вып. 103-1. — С. 230).</p> <p>П. Канапухин — кризь призму теорії інституціоналізму (див.: Канапухин П. А. Институционализация процессов реализации экономических процессов / П. А. Канапухин // Вестник ВГУ. — Серия: экономика и управление. — 2006. — № 2. — С. 141).</p>	<p>Перетворення соціальних намірів на норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх упровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного й політичного регулювання</p> <p>Процес становлення та функціонування мережі суспільних інститутів, функціями яких є структурування взаємодійсних економічних суб’єктів, узгодження їхніх інтересів, а також обмеження, що формують мотиваційні й поведінкові механізми.</p> <p>Формує певні види економічної взаємодії в різні види інститутів (установа, організацій) та робить ці взаємодії постійними й обов’язковими.</p>

Закінчення табл. 2

Розуміння інституту	Автор, джерело	Визначення категорії
Як організація, установа	Е. Панеб'яно — кризь призму політичної організації (див.: Papebianso A. Political Parties: Organization and Power / A. Papebianso. — Cambridge : Cambridge University Press, 1988. — P. 53)	Засіб, завдяки якому організація стає твердішою
Як цінність	С. Хантінгтон — у аспекті політичної модернізації (див.: Хантінгтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; пер. с англ. В. Р. Рокитянский ; пред. А. В. Гордон. — М. : Прогресс-Традиция, 2004. — С. 32)	Процес, за допомогою котрого організації та процедури набувають цінності і стійкості
Як соціально-економічні статуси, ролі, норми та правила	О. Катигрובה — інституціональний вектор розвитку інноваційної діяльності (див.: Катигрובה О. В. Институционализация инновационного развития в условиях рыночной трансформации : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / Катигрובה Ольга Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2009. — С. 5).	Процес виникнення та підготовки інституцій інноваційного процесу визначення й закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у діючу систему шляхом прийняття конкретних правових актів із метою забезпечення сприятливого середовища для появи інновацій.
Як умова й правило	Україномовний розділ відкритої багатомовної мережевої енциклопедії Вікіпедія (див.: Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki)	Процес визначення й закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти в напрямі задоволення певної суспільної потреби
Як умова й правило	О. Івашина — кризь призму інституціоналізації економічних і економіко-неекономічних взаємодій (див.: Івашина О. Ф. Институционализация экономического развития : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня Д-ра екон. наук : спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / Івашина Олександр Фролович ; ДВНЗ "Нац. гірничий ун-т". — Д., 2011. — С. 6)	Процес подолання декомпозиції інституціональної системи, її впорядкування, організація та самоорганізація на основі створення й додержання правил економічної поведінки через дію механізмів мінливості та вибору, різні форми й способи свідомої діяльності, адаптації правил індивідуальної та соціальної поведінки економічних суб'єктів до певних умов у соціальному, економічному, політичному, правовому, соціокультурному вимірах
Розгляд інституціоналізації кризь призму економічних відносин	В. Ягодкіна — з позиції інституціоналізації світової економіки (див.: Ягодкіна В. М. Институты и институционализация мировой экономики: генезис, эволюция, перспективы / В. М. Ягодкина. — Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2006. — С. 11).	Пронизує всю вертикаль економічних відносин, починаючи з індивідуальних (наприклад, укладання договорів, контрактів, угод тощо) та закінчуючи мегарівнем (підписання угод, конвенцій, пактів).
Розгляд інституціоналізації кризь призму економічних відносин	Нова філософська енциклопедія (див.: Новая философская энциклопедия : в 4 т. / под ред. В. С. Стёпина. — М. : Мысль, 2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy).	Процес формалізації соціальних відносин, перехід від неформальних відносин (об'єднань, угод, переговорів) і неорганізованої діяльності до створення організаційних структур із ієрархією влади, регламентацією відповідної діяльності, тих чи інших відносин, їх юридичної легалізації, якщо це можливо та необхідно

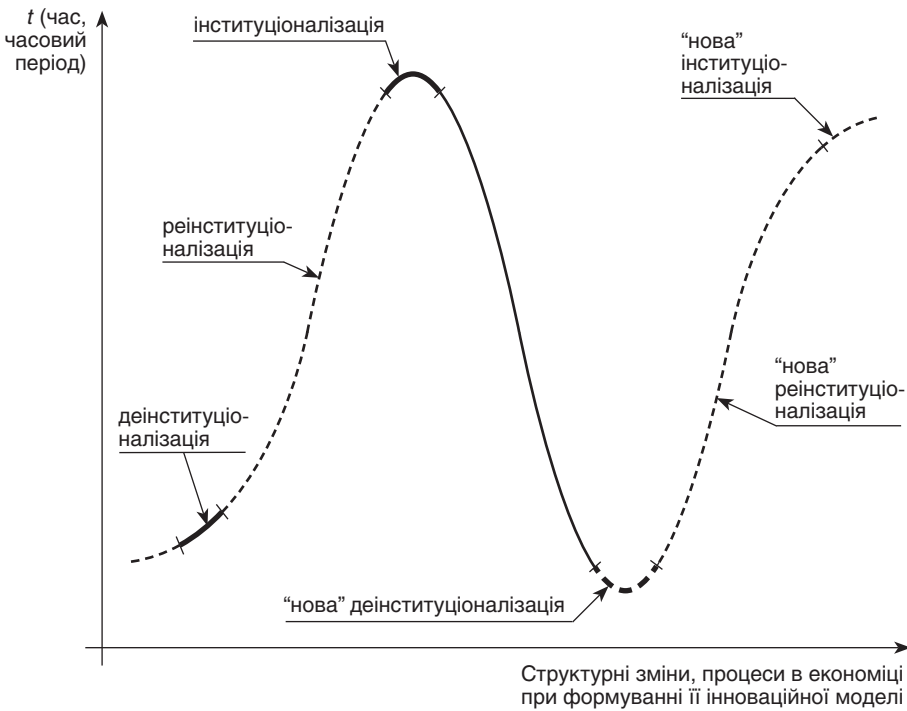

Заслугує на увагу розуміння інституалізації А. Авіловим — як процесу еволюційного формування сукупності організацій, формальних і неформальних норм та правил, що спрямований на забезпечення найефективнішого руху капіталу, оптимальне врахування суперечливих інтересів інвесторів, професійних учасників суспільства й держави та впливу глобалізації [10, с. 5].

З позиції інноваційної економіки, на думку О. Катигрбової, інституціоналізація інноваційних процесів передбачає виготовлення й підготовку суб'єктів інноваційної діяльності та норм політичної влади, що регулюють економічні відносини обміну й інститууються шляхом прийняття конкретних правових актів. Результатом процесу інституціоналізації можна вважати створення відповідно до норм і правил чіткої структури, що буде схвалена більшістю учасників інноваційного процесу. Система інституціоналізації інноваційного процесу являє собою сукупність взаємопов'язаних інституцій, котрі дають змогу створити сприятливе інноваційне середовище у вигляді норм права за допомогою економіко-правової врегульованої діяльності реальних суб'єктів влади [20, с. 35].

Ми пропонуємо розуміти під *інституціоналізацією інноваційної економіки* (в широкому значенні) процес виникнення та становлення інноваційних інституцій (формальні й неформальні норми, правила, традиції, звичаї) як механізму дії нових інститутів інноваційного розвитку (самостійні структури на зразок бізнес-інкубатора, ризикового підприємства) та трансформації “старих” інститутів розвитку з урахуванням їхнього синергізму, при цьому інституціональне забезпечення інноваційної економіки формує інституціональні умови, котрі, у свою чергу, надають цьому аспекту функціонування суспільно-економічної формації певної впорядкованості, організованості, передбачуваності, хабітуалізованості. У вузькому значенні — процес становлення й розвитку її інституційних одиниць, що їх упроваджують певні інституції в інноваційну діяльність, а також упорядкування інноваційної діяльності через встановлення правил інноваційної поведінки за існуючих неформальних норм та забезпечення виконання цих правил за допомогою механізмів спонукання, стимулювання й заохочення.

Запропоновані нами визначення інституціоналізації інноваційної економіки дають змогу пов'язувати її зі світоглядним, моральним, духовним потенціалом людини й суспільства. У досліджуваній проблемі пропонуємо розрізняти крім інституціоналізації ще й реінституціоналізацію та деінституціоналізацію. У такому випадку під інституціоналізацією інноваційної економіки розумітимемо завершення формування нових норм, правил, тобто інституцій інноваційної економіки. *Реінституціоналізацію* інноваційної економіки пропонуємо розглядати як процес реформування чинних норм інноваційної сфери, а під *деінституціоналізацією* — припинення існування діючих норм, правил, традицій. На рис. 1 показано всі три процеси відповідно до їх просторово-часового

Джерело: розроблено автором.

Рис. 1. Просторово-часове проходження процесів інституціональних змін у економіці при формуванні її інноваційної моделі

проходження внаслідок інституціональних змін у економіці при формуванні її інноваційної моделі.

Ключові рушійні сили інституціоналізації інноваційної економіки зображені у вигляді піраміди (рис. 2), де базовим ядром виступають ціннісні відносини у сфері інновацій. На думку В. Ліпова, цінності можна представити як стабільне, об'єктивоване, суб'єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє відношення індивідуума, що визначає світогляд, цілеспрямованість та характер його економічної активності. Ціннісна система індивідуума-новатора має інтегративний, комплементарний, динамічний характер [22, с. 108]. Економічні цінності інтегрують у інноваційній сфері весь комплекс цінностей. Звички та вміння, у свою чергу, дають змогу уніфікувати більшість стандартних, зрозумілих процесів/процедур, що часто повторюються під час реалізації інноваційного проекту. Вміння допомагають упоратися з інформаційними перенавантаженнями. Некритичне сприйняття інформації, відсутність творчого підходу утворюють негативний бік звичок і вмінь. Останні характеризуються запрограмованістю послідовності етапів інноваційної діяльності, неявним характером знань щодо окремих елементів [22, с. 108].

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Рушійні сили інституціоналізації інноваційної економіки

Краще розкрити зміст інституціоналізації інноваційної економіки допомагають її критерії, наведені в табл. 3. Зосередження нашої уваги на цих критеріях не лише уможливує дослідження її проблеми у вітчизняній науці, а й сприяє критичному переосмисленню зарубіжних теорій, оскільки так званий новий інституціоналізм не в змозі до кінця та належним чином пояснити процеси інституціоналізації, інституційних змін і пасток, які виникають.

На переконання Д. Норта, у процесі еволюції інституціональних систем країн Заходу створені розгалужені формальні відносини й механізми, котрі забезпечують вищу ефективність економіки, ніж у інших країнах. Зазначене сприяє розвитку конкуренції, яка опирається на нові знання й технології, тобто активізації інноваційних процесів. Таким чином, інституціоналізація є потужним важелем поступу інноваційної економіки. Інституціональна структура останньої забезпечує стимули, що диктують види знань і навичок, набутих із метою отримання максимального виграшу. Розуміння всього цього впливає з менталітету діючих осіб. Економія від масштабу, комплементарність і мережеві екстерналії інституціональних форм роблять інституціональні зміни інкрементними й такими, які залежать від шляхів розвитку [3, с. 3].

Термін “інкрементний” означає такий, що стосується приросту, нарощення. Однак Д. Норт під цим терміном розуміє поступове перетворення “старих” інститутів на “нові” у процесі інституціональних змін. Залежність від шляху розвитку за Д. Нортом полягає в тому, що перетворення та формування інститутів визначається траєкторією розвитку, тобто пов’язане з наступальним або утворювальним характером руху.

Таблиця 3. Критерії інституціоналізації інноваційної економіки

Критерій	Характеристика та зміст
Складність/простота	Складність може полягати у збільшенні організаційних структур (ієрархічному й функціональному) та диференціації окремих підрозділів. Як показує досвід, інститути інноваційного розвитку, котрі займаються різними видами діяльності, більшою мірою адаптуються до втрати якоїсь із них, ніж організація з одним видом інноваційної діяльності. Отже, майбутнє — за різнопрофільними технополісами, технопарками, бізнес-інкубаторами
Адаптивність/ригідність	У контексті дослідження інноваційної сфери адаптивність розумітиметься як спроможність інституту інноваційного розвитку (установи) пристосовуватися до інституційних змін (інституційного середовища), що призведе до підвищення рівня інституціоналізації інноваційної економіки
Автономія/підкорення	Означає такий розвиток інститутів інноваційного розвитку, за которого вони не є простими виразниками інтересів конкретних груп зацікавлених осіб. У розвинутій інноваційній економіці її автономію захищають механізми, що визначають вплив різних груп інституційних одиниць при входженні нових груп у інноваційну систему. Остання інкорпорує нові організації й органи без обмеження своєї інституційної цілісності
Унікальність, оригінальність	Цей критерій пов'язаний із інтенсивністю функціональної конкуренції між інституційними одиницями інноваційної економіки
Актуальність, сучасність (від автора)	Актуальність розуміємо як важливість, значимість інноваційного товару/послуги на сьогодні, сучасність, злободенність. Позначає властивість інноваційного товару/послуги, котра може бути втрачена з часом, із появою свіжішої, сучаснішої, затребуванішої. Актуальність інновацій може втрачатися поступово, частинами або, в деяких випадках, разово й повністю. Цей критерій стосується також дії “старих” інститутів розвитку
Універсалізм/партикуляризм (від автора)	Цей критерій у інноваційній діяльності можна тлумачити як володіння різнобічними знаннями, відомостями, навичками, що допомагають створювати інноваційний товар. За цим критерієм інноваційна цінність не залежить від того, ким і коли вона отримана, а отже може застосовуватись і використовуватись будь-ким (за потреби, можливості й дозволу). Цей критерій також вимагає об'єктивної оцінки результатів досліджень та формування репутації на реальних форумах науковців-дослідників
Організований скептицизм (від автора)	За цим критерієм новаторам повинні бути притаманні критичність і сумлінність у перевірці отриманих ними результатів. Скептицизм у інноваційній діяльності слід розглядати за допомогою такого принципу, як інтелектуальна скромність, що потребує обліку й визнання роботи попередніх новаторів

Джерело: складено за: Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; пер. с англ. В. Р. Рокитянский ; пред. А. В. Гордон. — М. : Прогресс-Традиция, 2004. — С. 32—35; Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Коваленко_Ю._М._Институционализация_финансового_сектора_экономики ; монографія / Ю. М. Коваленко ; Нац. ун-т ДПС України. — Ірпінь, 2013. — С. 211, 212; Peters B. G. Institutional Theory: Problems and Prospects / B. G. Peters. — Vienna : Institute for Advanced Studies, 2000. — 18 p., а також на основі власних напрацювань.

Економічна трансформація — це динамічний процес досягнення рівноваги, тож для її розуміння важливо зафіксувати точку відліку, котра може бути визначена як точка рівноваги. Економічна рівновага в “мейнстрімі” — це рівновага на окремих ринках, у інституціональній теорії — ситуація, коли жоден економічний агент не зацікавлений у зміні існуючих інститутів, коли за певного співвідношення сил гравців, наявного набору контрактних відносин, що забезпечують економічний обмін, жоден гравець (а також гарант угоди, якщо вони не збігаються) не вважає для себе вигідним витратити ресурси на реструктуризацію угод, зміну їхньої форми [30, с. 525].

Ми погоджуємося з думкою вітчизняних науковців С. Івашиної та О. Івашини, що в процесі трансформаційних змін у складних економічних

системах, зокрема інноваційній, можуть виникати проблеми субординації й координації, пов'язані з інституціональними розривами між інституціональними рівнями, суміжними інститутами, правилами гри та правилами контролю в межах інституціональної структури економіки. На їхню думку, такі розриви свідчать, що зв'язок між суміжними правилами не забезпечений, що інститути, які виникають, і ті, котрі існують, не комплементарні та руйнують соціальну й економічну системи. Якщо ці розриви є значними або зберігаються певний час, постає загроза появи різного роду незавершених і проміжних соціальних станів із відверто негативними для функціонування економічної системи наслідками, котрі проявляються в збільшенні трансформаційних витрат [17, с. 312].

Поки реформи не будуть проведені повністю, потрібно постійно адаптуватися (приспосовуватися) до випадкових процесів, що виникають при функціонуванні господарської системи. Тому трансформація національної економіки на шляху до формування інноваційної економіки повинна здійснюватися шляхом модернізації. Під час системної й комплексної модернізації відбуваються зміни в інституціональній, науково-технічній, технологічній і соціально-економічній структурах.

Зміни нестійких і нерівноважних інституційних систем (таких, як характерна сьогодні для нашої країни) пов'язані з актуалізацією їхнього потенційного стану, невизначеністю та альтернативністю їхнього розвитку, тож їх удосконалення є лише одним із результатів, котрий може бути реалізований тільки за певних умов [26].

Ми поділяємо думку Ю. Коваленко про те, що реформи мають стати способом здійснення інституційних змін, а реформатори — садівниками, а не інженерами або імпортерами, які вишукують кращі світові практики [21, с. 228]. А також думку В. Решетилу щодо запропонованої Г. Клейнером [8] так званої концепції вирощування інституцій, що в ній не враховується той факт, що в умовах нестійкого, нерівноважного й невизначеного соціально-економічного середовища інститути не вирощуються, а виникають як своєрідний інваріант у їхніх видозмінюваних взаємодіях із зовнішнім і внутрішнім середовищем [25, с. 53, 54]. Названа концепція не враховує також здатності інституційного середовища сприймати зміни [8, с. 9, 191; 25, с. 55].

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Процес інституціоналізації інноваційної економіки має бути чітко скоординованим. Через відсутність ефективного інституціонального забезпечення інноваційної сфери закони й настанови часом починають діяти не в автоматичному режимі, як належить формальним інститутам, а залежно від наявності в зацікавлених осіб достатніх ресурсів, щоб продукувати інновації в економіці.

Незважаючи на масштабність опублікованих наукових праць і досліджень, неможливо охопити всю багатоманітність і конкретику інституціональної

проблематики. Утім, на сьогодні є достатньо методологічних обґрунтувань для подальших розробок у контексті побудови цілісної інституціональної інноваційної системи України. Вважаємо за доцільне провести дослідження, спрямовані на вивчення уявлень людей різних соціальних груп про справедливу й ефективну побудову суспільства та влади, мотивацій, інституціональних засад соціально-економічної поведінки, щоб на цій основі здійснювати в Україні інституціональні перетворення і зрушення на краще.

Список використаних джерел

1. Lane J.-E. The New Institutional Politics: Performance and Outcomes / J.-E. Lane, S. Ersson. — London ; N. Y. : Routledge, 2000. — 300 p.
2. Meyer J. W. Institutionalized Organization: Formal Structure as Myth and Ceremony / J. W. Meyer, B. Rowan // The New Institutionalism in Organizational Analysis / W. W. Powell, P. J. DiMaggio (eds.). — Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1991. — 430 p.
3. Норт Д. С. Пять тезисов об институциональных изменениях / Д. С. Норт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://old.research.by/pdf/1999n4r01.pdf>.
4. Panebianco A. Political Parties: Organization and Power / A. Panebianco. — Cambridge : Cambridge University Press, 1988. — 318 p.
5. Peters B. G. Institutional Theory: Problems and Prospects / B. G. Peters. — Vienna : Institute for Advanced Studies, 2000. — 18 p.
6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; пер. с англ. В. Р. Рокитянский ; пред. А. В. Гордон. — М. : Прогресс-Традиция, 2004. — 480 с.
7. Канапухин П. А. Институционализация процессов реализации экономических процессов / П. А. Канапухин // Вестник ВГУ. Серия : экономика и управление. — 2006. — № 2. — С. 141—143.
8. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер. — М. : Наука, 2004. — 204 с.
9. Ягодкина В. М. Институты и институализация мировой экономики: генезис, эволюция, перспективы / В. М. Ягодкина. — Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2006. — С. 294.
10. Авілов А. О. Інституалізація ринку цінних паперів перехідної економічної системи в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Авілов Антон Олександрович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2007. — 20 с.
11. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценко. — Х. : Форт, 2008. — 928 с.
12. Гайдай Т. В. Институционально-эволюционный подход у дослідженні інверсійного типу системної трансформації / Т. В. Гайдай // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. — 2009. — Вып. 37-1. — С. 85—89.
13. Гражевська Н. І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорій соціально-економічної динаміки / Н. І. Гражевська // Економічна теорія. — 2007. — № 4. — С. 19—29.
14. Гришина И. А. Институциональные аспекты исследования переходной экономики / И. А. Гришина // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. — 2006. — Вып. 103-3. — С. 14—19.
15. Ерохин С. Структурная трансформация национальной экономики / С. Ерохин // Экономика Украины. — 2002. — № 10. — С. 49—55.

16. *Івашина О. Ф.* Інституціоналізація економічного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Івашина Олександр Флорович ; ДВНЗ “Нац. гірничий ун-т”. — Д., 2011. — 37 с.
17. *Івашина С. Ю.* Соціально-інституціональні аспекти економічної трансформації / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина // Проблеми економіки. — 2014. — № 2. — С. 309—314.
18. *Іващенко Є. О.* Інституціональні особливості інфраструктури інноваційного ринку / Є. О. Іващенко, О. В. Шкуренко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18374/1/24-Ivashchenko-40-42.pdf>.
19. *Катигрובה О. В.* Інституціоналізація інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Катигрובה Ольга Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2009. — 20 с.
20. *Катигрובה О.* Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації / О. Катигрובה // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2012. — № 143. — С. 34—37.
21. *Коваленко Ю. М.* Інституціоналізація фінансового сектору економіки : монографія / Ю. М. Коваленко ; Нац. ун-т ДПС України. — Ірпінь, 2013. — 608 с.
22. *Липов В. В.* Институциональные изменения: движущие силы, субъекты и механизмы осуществления / В. В. Липов // Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. — 2006. — Вип. 103-1. — С. 107—114.
23. *Лопатинський Ю. М.* Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю. М. Лопатинський // Научные труды ДонНТУ. Серія : экономическая. — 2006. — Вип. 103-1. — С. 229—232.
24. *Недилько В. И.* Стратегия национального инновационного развития Республики Беларусь / В. И. Недилько, В. М. Анищик // Инновации. — 2007. — № 8 (106). — С. 13—19.
25. *Решетило В. П.* Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного типу / В. П. Решетило // Економічна теорія. — 2007. — № 4. — С. 49—58.
26. *Решетило В. П.* Синергетика актуального і потенційного у становленні та розвитку інституційних систем / В. П. Решетило // Економічна теорія. — 2006. — № 1. — С. 24—29.
27. *Ткач А. А.* Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А. А. Ткач ; НАН України, Об'єдн. ін-т економіки. — К., 2005. — 295 с.
28. *Тарасевич В. М.* Апологія екуніки (про економічне наукове й універсумне знання) / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. — 2011. — № 1. — С. 5—20.
29. *Тарасевич В. М.* Про інституційну еволюцію доцивілізаційних універсумних утворень / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. — 2007. — № 4. — С. 41—48.
30. *Шаститко А. Е.* Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Экон. ф-т МГУ : ТЕИС, 2002. — 591 с.